

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК «ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ»

**ХОТИНЩИНА В ПЕРІОД
ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙН
XVII СТОЛІТТЯ**
(до 395-річчя Хотинської війни 1621 р.)

Матеріали науково-практичної конференції
(м. Хотин, 12 жовтня 2016 р.)

Хотин
2016

Редакційна колегія:

Буйновська Є.В., директор ДІАЗ «Хотинська фортеця»
Гльків М.В., к.і.н., директор Чернівецької філії «ОАСУ» ІА НАНУ, м. Чернівці
Шалаєва І.А., заступник директора ДІАЗ «Хотинська фортеця»
Немічева Т.В., учений секретар ДІАЗ «Хотинська фортеця»
Сандуляк В.О., завідувач науково-дослідного відділу ДІАЗ «Хотинська фортеця»

*Редколегією збережено авторський стиль викладу. Відповідальність за
достовірність наукової інформації та посилань несуть автори статей*

Х852 **Хотинщина в період польсько-турецьких війн XVII століття (до
395-річчя Хотинської війни 1621р.)** / Матер. наук.-практ. конф. (м. Хотин,
12 жовтня 2016 р.). – Кам’янець-Подільський : ПП Буйницький, 2016. – 216 с.

У збірнику, присвяченому 395 річниці Хотинської війни 1621 року, розміщено матеріали доповідей науково-практичної конференції з актуальних питань вітчизняної та всесвітньої історії, археології та нумізматики, пам’яткоохоронної справи та туризму.

Для істориків, краєзнавців, археологів, музейних працівників, учителів історії, викладачів і студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII СТОЛІТТЯ.....	4
КОВАЛЕЦЬ Тарас ДЖЕРЕЛО БЕЗ КУПЮР: МАЛОВІДОМА ВЕРСІЯ ДІАРІУША ХОТИНСЬКОЇ ВІЙНИ 1621 Р. ПРОКОПА ЗБІГНЄВСЬКОГО	4
ПІДСТАВКА Руслан ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІЙНИ 1672-1699 РОКІВ. ВИЗВОЛЕННЯ ЯЗЛОВЦЯ 1684 РІК. (ІКОНОГРАФІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА).....	19
АДАМОВИЧ Наталія, БРЕГІН Оксана УЧАСТЬ КНЯЗЯ ХРИСТОФОРА ЗБАРАЗЬКОГО У ВРЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН МІЖ РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ ТА ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ	28
ПРИШЛЯК Оксана ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1672-1676 РОКІВ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ.....	36
ЮХИМЧУК Мар’яна БЕРЕТЕЧКО: ОДНА З НАЙБІЛЬШИХ БИТВ XVII СТОЛІТТЯ	42
ПОЗНЯКОВ Денис ХАРАКТЕРИСТИКА ВІЙСЬКОВОЇ КАМПАНІЇ ОСМАНІВ У 1621 РОЦІ ПРОТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: ЗАГАРБАННЯ ЧИ КАРАЛЬНИЙ ПОХІД?	53
ІВАНОЧКО Василь РОЛЬ ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ: ШТЕФАН ВЕЛИКИЙ	66
РОЗДІЛ ІІ. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФОРТИФІКАЦІЇ ТА АРХІТЕКТУРИ	72
МАЙБА Ірина ФОРТЕЦЯ У ПІДЗАМОЧКУ – ПРЕКРАСНИЙ ЗРАЗОК МУРОВАНОЇ ФОРТАЛІЦІЇ, ПРИКЛАД ОБОРОННОЇ АРХІТЕКТУРИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ	72
КОБАСА Галина ІСТОРІЯ ТА ФОРТИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАМКУ У СЕЛІ ТОКИ ПІДВОЛОЧИНСЬКОГО РАЙОНУ	82
БАЮК Віктор КОЗАЦЬКА КОРЧМА XVII СТОЛІТТЯ З ВОЛИНИ (МАТЕРІАЛИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ГРАФІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ)	91

ХАРЛАН Олександр ОБ'ЄКТИ ФОРТИФІКАЦІЙ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ЯК ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ РЕГЕНЕРАЦІЇ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ОСНОВНИХ РОЗПЛАНУВАЛЬНИХ ВУЗЛІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ПРИНЦИПІВ ЇЇ ВИРІШЕННЯ.....	101
МИХАЙЛЮК Василь МИКОЛАЇВСЬКА ЦЕРКВА В ЧЕРНІВЦЯХ – ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ.....	116
ПРОХНЕНКО Ігор КАХЛІ КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ	122
САНДУЛЯК Віктор РОЛЬ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ В ОБОРОННІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я XVII СТ.....	143
РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ ХОТИНЩИНИ	156
ПИВОВАРОВ Сергій, КАЛІНІЧЕНКО Віталій НАКОНЕЧНИКИ ЛУЧНИХ СТІЛ З МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2016 Р.	156
ГРИГА Віктор, КАЛІНІЧЕНКО Віталій ПРЕДМЕТИ КІНСЬКОГО СПОРЯДЖЕННЯ З ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ (ДОСЛІДЖЕННЯ 2016 Р.).....	162
БУЙНОВСЬКА Єлизавета, ІЛЬКІВ Микола АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2016 Р.....	170
ІЛЬКІВ Марія, ІЛЬКІВ Микола ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОРТАТИВНОГО СОНЯЧНОГО ГОДИННИКА XVII СТ. З ХОТИНСЬКОГО ЗАМКУ	179
ОСТАФІЙЧУК Олександр, РУСНАК Олександр СВІДЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА «ПРИНЦ МІРЧА» НА ХОТИНЩИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	192
ОСТАФІЙЧУК Олександр ПЕРША ЗНАХІДКА МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ З ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ.....	198
ПИВОВАРОВ Сергій, КАЛІНІЧЕНКО Віталій МЕТАЛЕВІ ПРЯЖКИ З РОЗКОПОК ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ 2013-2015 РР.	202
САНДУЛЯК Іван ХОТИНСЬКИЙ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК	208

ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII СТОЛІТТЯ

КОВАЛЕЦЬ Тарас
(м. Чернівці)

ДЖЕРЕЛО БЕЗ КУПЮР: МАЛОВІДОМА ВЕРСІЯ ДІАРІУША ХОТИНСЬКОЇ ВІЙНИ 1621 Р. ПРОКОПА ЗБІГНЄВСЬКОГО

Стаття присвячена маловідомій розширеній версії щоденника Хотинської війни 1621 р. авторства Прокопа Збігнєвського. На відміну від опублікованих копій цього діаріуша, віднайдений текст охоплює значно ширший період часу й опис подій війни Речі Посполитої з Близькою Портою, дає змогу дослідити збір війська польського принца Владислава і рух його до Хотина, окремі моменти взаємодії запорожців і командування польсько-литовського війська тощо. Купюровані фрагменти діаріуша з перекладом їх українською мовою та науковим коментарем публікуються вперше.

Ключові слова: Хотинська війна 1621 р., Річ Посполита, Військо Запорозьке, Прокоп Збігнєвський, публікація джерел.

Хотинська битва 1621 р., у якій взяли участь війська Речі Посполитої та Османської Порти, – подія доволі ґрунтовно досліджена в сучасній українській та зарубіжній історіографії. Вона дочекалася як чималої кількості спеціальних студій, так і опублікування великого масиву джерельних матеріалів. Останні допомогли реконструювати не тільки перебіг бойових дій під Хотином, а й різноманітні аспекти щоденного життя вояків, інженерну справу, тактичні прийоми тощо.

Для історіописання Хотинська битва 1621 р. без перебільшення є невичерпною, тому введення до наукового обігу все нових джерельних документів відбувається і досі [3, 4]. Цвіт лицарства Речі Посполитої, зібраний проти турків у обозах під Хотином, охоче вів діаріуші, чимало

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ ХОТИНЩИНИ

ПИВОВАРОВ Сергій

(м. Київ)

КАЛІНІЧЕНКО Віталій

(м. Чернівці)

НАКОНЕЧНИКИ ЛУЧНИХ СТІЛ З МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2016 Р.

У статті автори вводять до наукового обігу та подають характеристику та всебічний аналіз наконечників стріл, які були виявлені під час досліджень Хотинської фортеці у 2016 рр. На основі іконографічних, писемних та археологічних джерел автори описують подібного типу наконечники. Встановлено, що нововиявлені предмети відносяться до мілітарної культури озброєння дальнього бою Османської імперії, і відносяться до періоду XVII-XVIII ст.

Ключові слова: Хотинська фортеця, археологічні дослідження озброєння дальнього бою, наконечники стріл.

Важливим та водночас недостатньо вивченим є питання використання зброї дальнього бою на теренах Європи в період XVII-XVIII ст. Кожна знахідка, котра відноситься до вищезгаданої категорії зброї дозволяє проаналізувати мілітарну культуру окремих державних утворень, простежити еволюцію використання даного типу зброї на окремих територіях, а також свідчить про важливі повсякденні аспекти використання лука та стріл в окремі періоди. В період XVII-XVIII ст. знахідки предметів озброєння дальнього бою, зокрема наконечники лучних стріл, деталі колчанів, луків є надзвичайною рідкістю, так як в цей період лук та стріли витісняються вогнепальною зброєю, тому кожна знахідка є важливою для характеристики військової справи в цей час. Рідкісними та показовими є предмети озброєння

дальнього бою, котрі відносяться до мілітарної культури Османської імперії на період XVII-XVIII ст., позаяк, знахідок наконечників стріл цього періоду є не так багато. Значну роль відіграють писемні та іконографічні джерела (рис. 3; рис. 4, 1). Окрім того, якщо наконечники стріл Османської імперії XV ст. відомі за дослідженнями Мангуа, то на період XVII-XVIII ст. вони фактично невідомі.

Цінний матеріал для дослідження вищезазначеної проблематики був виявлений під час дослідження Хотинської фортеці у 2016 р. Він представлений 2 наконечниками від лучних стріл, ймовірно, Османської імперії. Саме здійсненню їх аналізу, інтерпретації та типологізації і присвячене дане дослідження. Відзначимо, що історіографічна база з даної проблематики є малочисельною, позаяк, археологічних знахідок, котрі б стосувалися зброї дальнього бою фактично немає. В цьому контексті слід згадати праці Е. Аствацатурян, котра присвятила свою працю характеристиці зброї Османської імперії із зібрання Державного

Ермітажу [1], важливою є праця Луїджі Фернандо Марсілії, котра відображає автентичну зброю Османської імперії XVIII ст. [2]. Окрім того, в цьому контексті необхідно згадати роботи В. Руєва, котрі стосуються наконечників стріл з розкопок Мангуа [3, с.109-126].

Перший наконечник стріли (рис. 1, 1) залізний, коризований, дещо пошкоджений. Його загальна висота – 12,2 см, довжина проникателя до упора – 9,8 см, довжина черешка – 2,4 см, грані – по 0,4 см кожна, найбільший діаметр проникателя – 0,6 см, діаметр упора – 0,6 × 0,9 см, діаметр черешка – 0,3-0,4 см, маса – 9,8 г. Відзначимо, що наконечник перш за все є досить масивним та має видовжений бронебійний ромбічний в перетині проникатель, по-друге упор наконечника має форму прямокутника та є сплюснутим у місці стику з черешком.

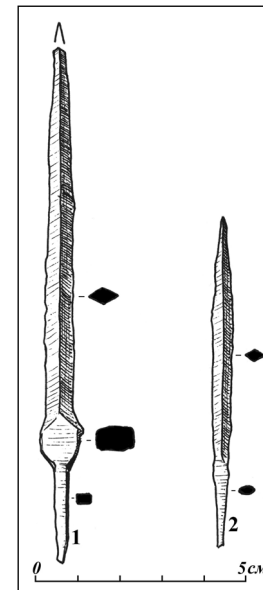

Рис. 1. Наконечники
лучних стріл з
Хотинської фортеці

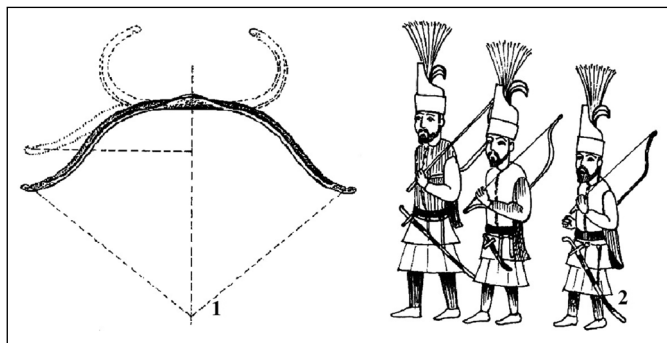

Рис. 2. Зображення турецького лука (1) та та гвардії салаків – особистої охорони султана на мініатюрі XVI ст. (за Е. Аствацатурян)

Інший наконечник стріли (рис. 1, 2) залізний, коригований. Його загальна висота становить 7,8 см, довжина проникателя до упора – 6,5 см, довжина черешка – 1,3 см, грані – по 0,3 см кожна, найбільший діаметр проникателя – 0,5 см, діаметр упора – 0,3 см, діаметр черешка – 0,2-0,3 см, маса – 3,1 г. Даний наконечник стріли є дещо меншим, бронейний ромбічний в перетині проникатель має потовщення всередині пера. У даного наконечника відсутній масивний упор, як у попереднього.

Пошук аналогій, співставлення іконографічних, писемних та археологічних джерел двом вище проаналізованим наконечникам

Рис. 3. Воїн, який стріляє з лука (1) та воїн після вистрілу (2) на мініатюрі XVI ст. (за Е. Аствацатурян)

показав, що вони характерні для більш пізнього періоду, а саме XVII-XVIII ст. Це підтверджується наявністю у Мангупі більш ранніх наконечників стріл – з бронейним масивним проникателем, меншими конструктивно-морфологічними параметрами і датуються вони XV ст. Незначну частку становлять листовидні наконечники стріл (рис. 5) [3, с.109-126]. Цей аспект дозволяє встановити та прослідкувати еволюцію зміни наконечників стріл та показати їх функціональне призначення у військовій справі та повсякденному житті Османської імперії.

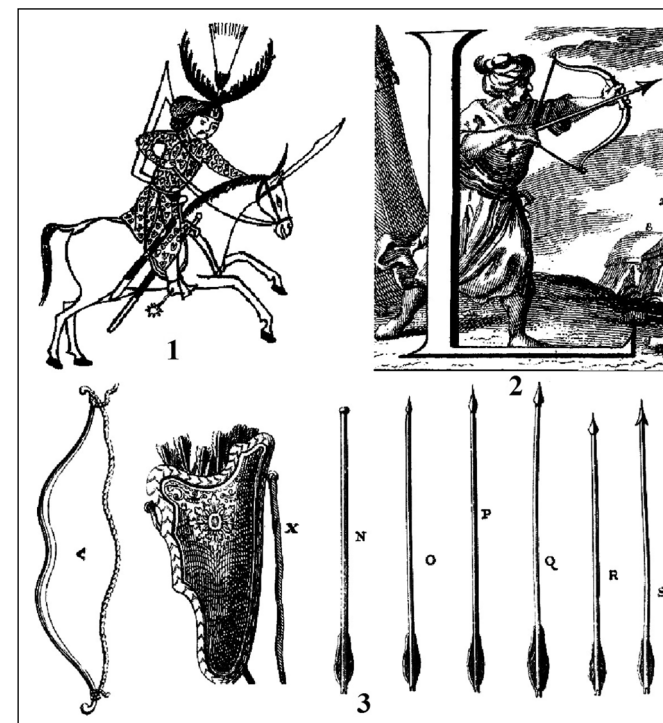

Рис. 4. Вершник деля на мініатюрі XVI ст. (1) воїн, який стріляє з лука (2) та зображення лука, колчана та стріл з праці Л.Ф. Марсільї (3) (за Е. Аствацатурян)

Відзначимо, турецькі луки широко досить широко використовувалися до середини XV ст. (рис. 2, 1). У XVI ст., як було сказано вище, у зв'язку

з поширенням вогнепальної зброї, їх бойова функція стає меншою, але вони зберегли важливе спортивне значення. Після Сулеймана I стрільба з лука втратила колишню популярність, але в середині XVII ст. при Мурадів IV вона була відроджена. Напротязі XVIII-XIX ст. лук в Османській імперії використовувався переважно як спортивна тренувальна зброя [1, с.191-192].

Важливим є той факт, що Луїджі Фернандо Марсильї у своїй роботі наводить автентичну зброю дальнього бою війська Османської імперії на період XVIII ст. Наконечники стріл різних типів він називає «окляри». окрім того, важливо, що він також називає «татарські стріли» «пір-татар», тобто стріли, котрі довші та товщі від інших (рис. 4, 2, 3) [1, с.195].

Інший важливий аспект розуміння функціональності даного типу озброєння дальнього бою є аналіз структури османського війська періоду XVII-XVIII ст. В цей час основну роль у війську відігравали яничари, і зокрема, що важливо, відзначити яничарський корпус «бюлюк» – особиста охорона, воїни котрого володіли зброєю дальнього бою, а також «дели», котрі входили до кавалерії сераткули.

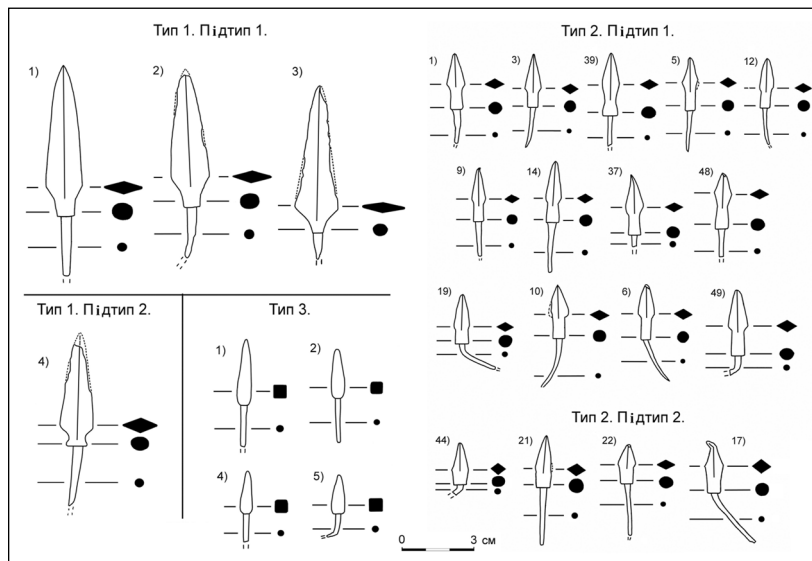

Рис. 5. Наконечники стріл з розкопок Мангуна (за В. Руєвим)

Разом з цим відзначимо, що на період XVII-XVIII ст. володіти зброєю дальнього бою могли виключно воїни особистої охорони султана або паші (рис. 2, 1) [1, с.191-200].

Таким чином, на території Хотинської фортеці у 2016 р. були виявлені досить важливі знахідки, котрі відносяться до озброєння дальнього бою мілітарної культури Османської імперії періоду XVII-XVIII ст. Вони дозволяють поставити питання використання предметів озброєння дальнього бою на території Хотинської фортеці, простежити церемоніальні аспекти їх застосування у бойових діях, охороні та відслідкувати їх повсякденне значення на території Хотинської фортеці у XVII-XVIII ст.

Джерела та література:

1. Аствацатурян Э.Г. Турецкое оружие в собрании Государственного Исторического музея. – СПб.: Атлант, 2002. – 336 с.
2. Марсильи Л.Ф. Военное состояние Оттоманския империи с ея приращением и упадком / Сочинено чрез графа де Марсильи члена Парижския королевския академии наук и Монпельерския также Лондонскаго королевскаго соизетета и основателя Болонскаго института. – СПб.: Гечатано при Имп. Акад. наук, 1737. Ч. 1. [4], 110 с., 4 л. ил., карт; Ч. 2. [2], 155, [3] с., 35 л. ил.
3. Руев В.Л. Наконечники османских стрел по результатам исследования укрепления № 14 главной линии обороны Мангуна в 2007 г. // Ученые записки Крымского Федерального университета имени В.И. Вернадского. Исторические науки. – Симферополь, 2011. – с. 109-126.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК «ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ»

**ХОТИНЩИНА В ПЕРІОД ПОЛЬСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙН
XVII СТОЛІТТЯ**
(до 395-річчя Хотинської війни 1621 р.)

Матеріали науково-практичної конференції
(м. Хотин, 12 жовтня 2016 р.)

Підписано до друку __.12.2016.
Формат 64х84 1/16. Гарнітура Times.
Умов. друк. арк. _____ Друк офсетний. Папір офсетний.
Зам. №5461. Наклад _____ прим.

ПП Буйницький О.А.
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Лесі Українки, 31, тел. (03849) 3-63-54
Свідцтво про внесення до Державного реєстру
від 28.04.2006 р. серія ДК №2477